

Izvorni znanstveni rad
UDK 808.62-087

Ljiljana Kolenić
Pedagoški fakultet, Osijek

SLAVONSKI DIJALEKT

Nacrtak

Slavonski dijalekt naziv je za hrvatske staroštokavske govore što su smješteni u slavonskoj Posavini, slavonskoj Podravini, u srednjem istočnom dijelu Slavonije, u hrvatskom dijelu Baranje, te u nekim mjestima izvan granica Republike Hrvatske. Slavonskim dijalektom izvan Republike Hrvatske govore neka mjesta u sjeveroistočnoj Bosni, u zapadnobačkom Podunavlju u Jugoslaviji, te nekoliko mjesta uz Dravu na mađarskoj strani.

U izlaganju se govori o osobinama slavonskoga dijalekta: pretežito stariji naglasni sustav koji dobro čuva zavnuti naglasak, neijekavski refleks jata, šćakavizam, umekšavanje glasova l i n, nepoznavanje glasa h, starije stanje u morfologiji, osobitosti u tvorbi riječi...

Slavonski je dijalekt naziv za hrvatske staroštokavske govore u Slavoniji i Baranji koji se po nekim osobinama razlikuju od ostalih štokavskih govora. U slavonskoj je Posavini te govore opisao Stjepan Ivšić u svojem nenadmašnom radu *Današnji posavski govor*¹. U slavonskoj Podravini prednost u opisu valja dati Josipu Hammu², a o tim je govorima opširno pisao i Stjepan Sekereš³, o hrvatskim ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca pisali su Božidar Finka i Antun Šojat⁴, o govorima Hrvata u hrvatskom dijelu Baranje pisao je Stjepan Sekereš⁵. Govore u požeškoj dolini opisali su Josip Matešić⁶ i Stjepan Sekereš⁷. Ovdje su spomenuti samo veći i važniji radovi koji se odnose na govore slavonskoga dijalekta.

Već se iz naslova u popisu literature vidi da su govori slavonskoga dijalekta smješteni u slavonskoj Posavini, slavonskoj Podravini, hrvatskom dijelu Baranje. Tako govore i neka mjesta u sjeveroistočnoj Bosni, u zapadnobačkom Podunavlju, manji broj sela na mađarskoj strani uz Dravu. Slavonskim dijalektom govore Hrvati.

Iz popisa područja na kojima se govori slavonskim dijalektom, vidljivo je da sam naziv dijalekta nije najbolji budući da se tako ne

govori samo u Slavoniji, nego i u Baranji, pa i izvan hrvatskih granica. Valja upozoriti kako ni cijela Slavonija ne govori slavonskim dijalektom. Slavonski se dijalekt proteže u južnom i sjevernom dijelu Slavonije, u središnjem istočnom dijelu oko Našica, Đakova, Vinkovaca te u središnjem zapadnom dijelu oko Požege. Srednji dio Slavonije zapadno od Orahovice govori novoštokavski. Uz ovaj popis područja valja dodati još nešto. Jedan dio istočne Slavonije, onaj što ga Iva Lukežić zove "iločkom skupinom"⁸ sve do novijega se doba držao za dio šumadijsko-vojvođanskih govora. To su govori Hrvata iz Iloka, Bapske, Tovarnika i drugih mjesta. Tu valja pribrojiti i govor mjesta Ilače⁹. Iva Lukežić znanstveno utemeljeno dokazuje kako ti govori ne samo po tome što njima govore Hrvati, nego i po jezičnim osobinama pripadaju slavonskom dijalektu.

Rečeno je već da su govori slavonskoga dijalekta staroštokavski. U narodu su govori slavonskoga dijalekta poznati kao "šokački". Da bismo mogli govoriti o posebnom dijalektu unutar štokavskoga narječja, valja odrediti jezične osobine koje taj dijalekt razlikuju od nekoga drugoga.

U opisu slavonskoga dijalekta posebnu sam pozornost posvetila naglasnom sustavu, odrazu *jata*, šćakavizmu, umekšavanju glasova *l* i *n* ispred *i*, nepostojanju glasa *h*, gubljenju krajnjega *i* u infinitivu glagola, nekim morfološkim i tvorbenim osobinama.

Naglasak

Govoreći o posavskom govoru, Stjepan Ivšić kao osnovni kriterij navodi osobiti naglasak. On tvrdi: "Posavskim govorom zovem ja čitav niz govora u *Slav. i Donjoj Bos. Posavini*, gdje se nalazi osobit akcent $\tilde{\cdot}$."¹⁰ Možemo reći da svi govori koji na području Slavonije, Baranje, bosanske Posavine imaju taj naglasak pripadaju govorima slavonskoga dijalekta.

S obzirom na naglasni sustav, govore slavonskoga dijalekta možemo podijeliti na više skupina prema akcenatskoj klasifikaciji Milana Moguša¹¹.

1. *Stara hrvatska akcentuacija*, prema Moguševoj podjeli jest ona koja imade tri stara naglasaka ($\tilde{\cdot}$, $\hat{\cdot}$, $\bar{\cdot}$) na svim starim mjestima. Tako se u Slavoniji govori južno od Đakova, oko Vrpolja (Strizivojna, V. Kapanica, St. Petrovci, Divoševci, Beravci, Sikirevci). Mjesta sa starom akcentuacijom u Slavoniji zahvaćaju krajnji istok ikavskojekavskih govora. U slavonskoj Podravini stari se hrvatski naglasni sustav može čuti u nekoliko mjesta u okolici Valpova. U mjestima s ovim naglasnim tipom čuje se:

nosīli, kǎzǎli, otàc, naròd, rŭkà, vodà

*divōjka, krāl̃j, vodē, sačūvām
kazivō, rūkōm.*

Takav se stari hrvatski sustav dobro čuva i u čakavskom narječju¹², pa je bitno spomenuti da ga poznaju i govori slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja.

2. Većina govora slavonskoga dijalekta imade *noviju* akcentuaciju s uporabom zavinutoga naglasaka (˘), a to znači da uz poznavanje triju starih naglasaka (˘, ˆ, ˜) ovi govori poznaju i dva nova (˘, ˘́). Zavinuti se naglasak u ovim govorima javlja redovito u određenim kategorijama i po tome se oni razlikuju od treće skupine, u kojoj se zavinuti naglasak javlja samo djelomice. Neki govori pored pet nabrojanih naglasaka poznaju još neke. Tako Stjepan Ivšić u nekim posavskim mjestima bilježi "tromi" naglasak koji se javlja na mjestu brzoga (˘). "Tromi" je naglasak nešto sporiji od brzoga. Josip Hamm u slavonskoj Podravini također bilježi poseban naglasak koji se najčešće javlja na mjestu brzoga, a zove ga "poludugi saltans". Hamm tvrdi da je taj naglasak sličan podravskom zavinutom, ali je kraći od njega i imade viši skok u naglasku i niži pad iza njega. Stjepan Sekereš u slavonskoj Podravini bilježi "visokouzlazni akcent" koji se javlja na prednaglasnom slogu umjesto kratkouzlaznoga, ako iza njega nema duljine. U nekim se mjestima mogu čuti i riječi s dva naglasaka: *ženā, kōnj̃*. Stjepan Ivšić tvrdi da se dvoslogi naglasak ostvaruje prema pravilu da se "slog prema svršetku riječi izgovara višim glasom, a slog prema početku riječi jačim glasom"¹³

Dva nova naglasaka, ˘ i ˘́ mogu stajati samo na drugom slogu od kraja riječi što znači da nije došlo do potpune promjene naglasnoga mjesta. Novija je hrvatska akcentuacija ona za koju je karakteristično djelomično pomicanje akcentatskoga mjesta.¹⁴ Dakle, u novijoj akcentuaciji slavonskoga dijalekta može se čuti *vōda* i *rūka*, ali *govor̃ili* i *kāz̃ali*.

Evo nekih primjera ovoga naglasnoga sustava:
ōtac, vodē, rād̃nik, sačūvām, rūka, kazivō.

Tako se govori u slavonskoj Podravini na zapadu od Vukosavljevice i Špišić Bukovice kod Virovitice pa do istočne granice iza Osijeka, slavonskoj Posavini istočno od Nove Gradiške pa do krajnjih istočnih granica hrvatske Posavine, u središnjem istočnom dijelu Slavonije oko Našica, Đakova i Vinkovaca, u sjevernom dijelu hrvatske Baranje, dakle, na najvećem prostoru slavonskoga dijalekta. Izvan granica Republike Hrvatske tako se govori u zapadnobačkom Podunavlju oko Belog Monoštara, u sjeveroistočnoj bosanskoj Posavini oko Orašja i u manjem broju mjesta na mađarskoj strani uz Dravu.

3. U manjoj se skupini govora zavinuti naglasak (akut) samo *po-vremeno* rabi. U njima se on može čuti na prvom i srednjem slogu, i to

tako da se ista riječ može čuti i sa zavnutim naglaskom, i s kojim drugim naglaskom. Tako se govori u nekoliko mjesta oko Velike u središnjem zapadnom dijelu Slavonije i u nekoliko mjesta u zapadnom dijelu slavonske Podravine sjeveroistočno od Virovitice. Zabilježini su ovakvi primjeri:

rādnik i rādnik
sačūvam i sačūvam
divōjka i dīvojka.

4. *Iločka* skupina govora sa starijim dvoakcenatskim sustavom, sustavom s poluprenesenom silinom i novijim četveroakcenatskim sustavom. Iva je Lukežić ove naglasne sustave zabilježila u "iločkoj skupini" govora slavonskoga dijalekta¹⁵.

Primjeri starijega dvonaglasnoga sustava
běbā, bīlō, promīnīt, volīo, drvētā, onē, zāpērci.

Primjeri ostvarenja s poluprenesenom silinom:
īz Lovāsa, vōdā

Primjeri novoga četveronaglasnoga sustava:
ōrasa, Māra, ōstalo, kčērka.

Odras jata

Osnovna je osobina slavonskoga dijalekta da *nema* ijekavski odraz jata. Govori slavonskoga dijalekta mogu imati gotove sve ostale odraze jata koji su poznati u hrvatskim govorima. Govori slavonskoga dijalekta mogu biti: 1. ikavski, 2. ikavskojekavski, 3. ekavski, 4. ikavskoekavski, 5. s "nezamijenjenim" jatom.

1. Ikavski odraz jata

Ikavski se govori javljaju u zapadnoj i istočnoj slavonskoj Posavini (na zapadu od Nove Gradiške do Kobaša i Oriovca, te na krajnjem istoku slavonske Posavine oko Vrbanje) i ulaze duboko u unutrašnjost Slavonije, na zapadu do Velike, a na istoku do Antina i Tordinaca iznad Vinkovaca. Jugoistočno od Vinkovaca također se govori ikavski. Ikavski se još govori u dva mjesta u Baranji (Batina i Podolje). Izvan hrvatskih granica ikavski su govori slavonskoga dijalekta u zapadnobačkom Podunavlju. Jat se u mjestima s ikavskim odrazom izgovara kao i:

mīlko, dīte, zāpovīd, tīsto
dīca, sīdit.

Iz primjera se vidi kako i dugi i kratki jat daju *i*.

Osim u staroštokavskim posavskim govorima slavonskoga dijalekta, ikavski se još u štokavaca govori u novoštokavskim govorima Dalmatinske zagore i Like, u zapadnoj Hercegovini, u zapadnoj, sjeverozapadnoj i srednjoj Bosni...

Ikavskih govora imade i u čakavskom narječju na zapadu i jugu Istre, na otocima "južnije od Pašmana, a na kopnu južnije od Zadra"¹⁶.

2. Ikavskojekavski *odraz jata*

Ikavskojekavski govori nalaze se u slavonskoj Posavini između ikavskih govora (od Bebrine i Banovaca zapadno od Broda pa do Gunje i Rajevo Sela na istoku) i dopiru duboko u unutrašnjost Slavonije do Gorjana iznad Đakova. Ikavskojekavski su govori slavnskoga dijalekta i u sjeveroistočnoj bosanskoj Posavini.

Stjepan Ivšić ikavskojekavske govore naziva poluikavskima jer drži da su bliže ikavskima nego jekavskima. O tome kaže: "1. ikavskojekavski su govori ipak poluikavski; 2. po drugim su osobinama ti govori bliže ikavskomu govoru nego jekavskomu, jer i posavski ikavski i ikavskojekavski govori imaju štošta starinsko (na pr. stariji akcenat)"¹⁷

Ikavskojekavski govori imaju ikavsko - neikavsku zamjenu jata prema pravilu: dugo jat daje *i*, kratko jat daje *je*:

díte, lip, cína

djèca (dèca), ljepòta, starješina, tjèli (čèli), dječāk, đevōjka.

Stjepan Ivšić govorio je i o nastanku ikavskojekavskih govora. On isključuje mogućnost utjecaja ikavskih govora na jekavske i obrnuto. Kada bi se radilo o međusobnom utjecaju jednih govora na druge, onda bi u Sičama, koje su okružene ikavcima, odraz jata bio ikavski, a nije. Stjepan Ivšić tvrdi da se ikavskojekavski odraz jata ovdje samostalno razvio pod utjecajem unutarnjih utjecaja. Da je riječ o samostalnu razvitku, a ne miješanju govora, vidi se i po tome što postoji pravilo (dugi jat daje *i*, kratki *je*).

Možemo još dodati kako *dje* može dati *dje* i *de*: *djecē* i *đèdovina*, *dječāk* i *đevōjka*, a *tje* može dati *tje* i *će*: *tjèli* i *čèli*.

Ikavskojekavski su govori stariji od čisto ikavskih što se vidi i po akcentuaciji.

Potpuno ikavski i poluikavski (ikavskojekavski) govori obilježje su slavonske Posavine i dopiru duboko u unutrašnjost Slavonije. U slavonskoj Podravini ih nema.

3. Ekavski *odraz jata*

Ekavski su govori oni u kojima i dugo i kratko jat daje *e*:

vréme, cèla, Stěpo

pěsma, đevōjka, gōreti.

Ekavski su govori slavnskoga dijalekta u slavonskoj Podravini (na zapadu od Vukosavljevice zapadno od Virovitice do Aljmaša i Erduta na istoku) te u nekim mjestima južno i jugozapadno od Vinkovaca. Po tome možemo pretpostaviti da je nekada postojao neprekinuti slijed ekavskih govora od slavonske Podravine do hrvatskih ekavskih mjesta južno i jugozapadno od Vinkovaca.

Za ekavski je odraz jata u ovim govorima važno naglasiti da se ne javlja samo u osnovi (korijenu) riječi, nego i u nastavcima. Tako u komparativu pridjeva od praslavenskoga -ěji u nastavku dobivamo:

nověji, pospaněji.

Dativ i lokativ jednine ženskoga roda završava na -e:

ženě, u sòbe.

Tako dosljedna zamjena jata s *e* u osnovi i u nastavku poznata je i u čakavskih ekavaca koji se nalaze u istočnom i središnjem području Istre, na Cresu, sjevernom dijelu Lošinja¹⁸. I u kajkavskom narječju, koje je ekavsko, također bilježimo zamjenu jata s *e* i u osnovi i u nastavku. Može se reći kako hrvatski ekavski govori dosljedno zamjenjuju jat s *e* i u osnovi i u nastavku bez obzira na to kojem narječju pripadali.

4. Ikavskoekavski odraz jata

Ikavskoekavski su govori zabilježeni u dva mjesta zapadno od Vinkovaca (u Starim i Novim Mikanovcima) te u više mjesta u Baranji (Branjin Vrh, Duboševica, Draž, Topolje, Kašad, Luč, Gajić, Baranjsko Petrovo Selo, Torjanci).

Ikavskoekavska zamjena jata u ovim je mjestima prema pravilu: dugo jat daje *i*, kratko jat daje *e*:

díte, svít, bríg, cídit

děca, pěvat, besědi.

5. Govori s nezamijenjenim jatom

Božidar Finka i Antun Šojat bilježe nezamijenjeni jat u Gradištu kod Županje. Stjepan Ivšić šezdesetak godina ranije upozorava na osobit izgovor jata u Gradištu. Na zemljovidu ga obilježuje kao ikavski i ekavski. O izgovoru jata u Gradištu Stjepan Ivšić kaže: "U Gradištu neki govore díte, neki déte, a neki déite; piške, pěške i pěiške."¹⁹ Takav izgovor jata nazivaju Božidar Finka i Antun Šojat nezamijenjenim jatom²⁰. Nezamijenjeni jat bilježi Stjepan Sekereš u nekoliko sela u našičkom kraju. Kaže: "U šest starih naselja našičkog kraja (Podgorač, Donja Motičina, Feričanci, Stara Jošava, Bokšić, Šaptinovac) kod starijeg svijeta samoglasnik *ě* izgovara se kao malo zatvoreno *e*. U izgovoru jata čuje se samo malo prizvuk glasa *i*, tako da kod površnijeg slušanja nećemo ni zamijetiti razliku između *ě* i *e*."²¹ Budući da se tako govori u okolici Našica i u Gradištu na jugu, Božidar Finka i Antun Šojat pretpostavljaju da je u prošlosti takav izgovor jata zahvaćao veće područje nego danas.

Primjeri:

řěc, děte, běda, dítě, děitě, còek, děca, lěpsi.

Do radova Božidara Finke i Antuna Šojata²² ovi su se govori uvršćivali u ekavske, a i inače se nalaze u skupini s ekavskim govorima. Očito da je riječ o bliskosti s ekavskim govorima slavnskoga dijalekta.

Šćakavizam

Govori su slavnskoga dijalekta šćakavski. Stare skupine **skj* i **stj*, i nove, nastale nakon gubitka poluglasa, mijenjaju u *šč*. Već u Ivšičevo vrijeme (*Posavski je govor* objelodanjen 1913.) počinje se pod utjecajem hrvatskoga književnoga jezika javljati povremeno u nekim riječima i *št* na mjestu gdje bismo očekivali *šč*. No, u osnovi su ti govori i danas šćakavski. Tako u govorima slavnskoga dijalekta čujemo:

ščuca, oprášćam, Grãorišće, gušćer, šćipat, Šćitãr, šćeta, šćedit, šćap, křšćen, prišć.

Stjepan Ivšić drži da su svi štokavci najprije bili šćakavci. Kasnije se zbog razjednačavanja *šč* počelo izgovarati kao *št*. To znači da su šćakavski govori arhaičniji od štakavskih. Danas se šćakavizam sve više gubi i u govorima slavnskoga dijalekta.

Osim govora slavnskoga dijalekta, šćakavizam je obilježje i drugih štokavskih govora (istočnobosanskoga, mlađega ikavskoga). Šćakavizam je obilježje i čakavskoga i kajkavskoga narječje.

Umekšavanje glasova l i n

Govori slavnskoga dijalekta umekšavaju glasove *l* i *n* ispred *i*. Evo nekih primjera:

*biljit, móljit, nasěljito, gljista, voljto, željim
naslõnjit, zaklõnjit, uklõnjit, promínjit.*

Nepostojanje glasa h

Govori slavnskoga dijalekta ne poznaju glasa *h* kao i većina štokavskih govora. On se može potpuno izgubiti:

dođdi, grĩ, řbat, u stãri kõli.

Može se zamijeniti s *j*:

dĩjat, oriřa, oreř.

Može se zamijeniti s *v*:

prãvu, trbãvu, krřvoa, sãvo.

U primjerima *pãrok* i *siromãk h* je zamijenjen s *k*.

Gubljenje krajnjega i u infinitivu

U govorima slavnskoga dijalekta vrlo se rijetko čuje krajnje *i* u infinitivu glagola. U pravilu infinitiv se javlja bez završnoga *i*. Primjeri:

dĩjat, šćipat, omřznit, pogĩnit, ubđst, dõjt.

L na kraju sloga

Sonant (zvonačnik) *l* na kraju sloga nema u svim kategorijama istu sudbinu. U imenica i pridjeva često ostaje nepromijenjen:

posāl, vřtal, gōl, okrřgāl.

U glagolskom pridjevu radnom *l* na kraju sloga prelazi u *o*:
dao, pleo.

Taj se *o* steže sa samoglasnikom ispred pa često čujemo u govorima slavonskoga dijalekta:

dō, stō, brō, obrō, zāčō.

Izgovor glasova *č* i *ć*, *dž* i *đ*

Na cijelom području slavonskoga dijalekta ovi se glasovi ne izgovaraju jednako. U mnogim govorima teži se izjednačavanju izgovora *č* i *ć*, *dž* i *đ*. Govore koji imaju samo po jednu zvučnu i po jednu bezvučnu afrikatu (slivenik) možemo podijeliti u dvije skupine:

1. skupina u kojoj se izgovara *ć* za *č* i *ć*, *đ* za *dž* i *đ* i
2. skupina u kojoj se izgovara *č* za *č* i *ć*, *dž* za *dž* i *đ*.

U prvu skupinu ubrajaju se govori u jugoistočnom dijelu Slavonije. Tako je zabilježio Stjepan Ivšić u *Današnjem posavskom govoru*²³, a šezdesetak godina kasnije Božidar Finka i Antun Šojat u radu *Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca*.²⁴ Takav umekšan izgovor afrikata bilježi i Stjepan Sekereš na sjeveru, u nekim mjestima slavonske Podravine. Valja upozoriti da izgovor *ć* za *č* i *ć* i *đ* za *dž* i *đ* nemaju sva mjesta u jugoistočnom dijelu slavonske Posavine, ni sva mjesta u slavonskoj Podravini. U slavonskoj se Posavini tako govori od Strizivojne do Nijemaca i od Mrzovića do Gradišta, a u slavonskoj Podravini manji broj mjesta na istoku. Evo nekih primjera:

prćamo, ćisto, ćitat, kōlāć, kŭća, lŭći

đěp, ođak, pānda, mēda.

U drugoj skupini suglasnici *č* i *ć* izgovaraju se kao umekšano *č*, a *dž* i *đ* kao umekšano *dž*. Evo nekih primjera:

kŭća, plěća, nāći, počŭpati, kōvāč, krřćen

mlādži, krādža, mēdža, džōn.

Nerazlikovanje *č* i *ć* nije obilježje samo govora slavonskoga dijalekta. Osim u štokavaca slavonskoga dijalekta, taj je pojava osobina cijeloga kajkavskoga narječja, pa i nekih čakavskih govora²⁵.

Govori slavonskoga dijalekta koje ne ubrajamo ni u prvu ni u drugu skupinu, razlikuju *č* i *ć*, *dž* i *đ*.

Disimilacija

U govorima slavonskoga dijalekta razjednačavaju se nazali. Kada se zajedno nađu *mn*, dolazi do razjednačavanja:

mlogi, tavno, guvno, tavnica, zlamenovat.

D i L jd. ženskoga roda

Rečeno je već kako u ekavskim govorima slavnskoga dijalekta dativ i lokativ jednine ženskoga roda imaju nastavak -e. Takav je nastavak i u mnogim neekavskim govorima slavnskoga dijalekta:

ženě (je kázō), (rība žīvi u) vōde.

Za imenicama ženskoga roda e-vrste često se povode i imenice ženskoga roda i-vrste:

smīte (se nādō), (po) nōće.

Nastavak za Ijd. imenica i-vrste

U slavonskom dijalektu imenice i-vrste imaju u instrumentalu jednine nastavak -om (-u). Ovdje bih samo upozorili da se ovaj nastavak -om u literaturi različito bilježi. Stjepan Ivšić bilježi ga kao -(j)om, a Božidar Finka, Antun Šojat i Stjepan Sekereš kao -om. Milan Moguš u članku *Postoji li danas u pridjeva komparativni nastavak -ji?* tvrdi u vezi s primjerima komparativa tipa *tvrd - tvrdī*: "pred nastavkom -i dolazi do glasovne promjene ali ona danas više ne pripada fonetsko-fonološkoj kategoriji, nego morfološkoj"²⁶. I dalje: "jer je takva promjena kao ostatak starine vezana i ograničena - između ostalih morfoloških kategorija - i na komparativ jedne grupe pridjeva"²⁷. Jedna od "ostalih morfoloških kategorija" jest i Ijd. imenica ženskoga roda i-vrste. Tako kada u slavonskom dijalektu u Ijd. imenica i-vrste čujemo *pamećom*, nastavak nije -jom, nego -om, a glasovna promjena do koje je došlo pred nastavkom ostatak je starine i nije ju potrebno više bilježiti. Uzimajući takvo mišljenje u obzir, valja naglasiti kako u govorima slavnskoga dijalekta postoje dva nastavka za Ijd. imenica i-vrste. (Treći nastavak, -u, iznimno je rijedak.)

1. U prvu skupinu idu primjeri tipa *pamećom*, gdje je nastavak -om: *māščōm, soljōm, boleščōm, pamećōm*.

2. U drugu skupinu ide vrlo mali broj primjera u kojima je nastavak -jom:

čērjom, ričjōm.

Nastavak u Gmn.

U govorima slavnskoga dijalekta još se ponegdje može čuti stari ništični nastavak u genitivu množine:

kōlāč, Semēljāč, vōlōv, đvnōv.

Valja naglasiti da taj stari nastavak brzo nestaje iz govora slavnskoga dijalekta.

U Gmn. čest je nastavak -i u govorima slavnskoga dijalekta, osobito uz imena mjesta:

(iz) *Kòmļjetīncī, (iz) Nīmci, (od) Īlīncī, komādī, crkvi, gājdi.*

Nastavak -i u Gmn. muškoga roda javlja se kao čest nastavak i u drugim štokavskim dijalektima. Zanimljivo je da je on "u dijelu govora čakavskoga narječja generalno usustavljen u Gpl. imenica muškoga roda"²⁸.

Nastavci za L i I mn. imenica a-vrste

Govori slavonskoga dijalekta obično u lokativu i instrumentalu imenica muškoga i srednjega roda imaju nastavak -i na cijelom području. To znači da i u ova dva padeža čuvaju starije stanje u morfologiji. Naime, stari nastavak za Imn. ove promjene jest -i, a za Lmn. -eh, -ih. Od staroga -ih u Lmn. najprije je došlo do redukcije poluglasa u slabu položaju. Ostao je nastavak -ih. Budući da govori slavonskoga dijalekta ne poznaju glasa h, ono ispada, pa ostaje isti nastavak i za L i za I mn.: -i. Primjeri:

(*nā*) *volī, (s) kōnjī, (sa) svjedocī, (u stāri) kōli, (na) lēdi.*

Govoreći o sklonidbi imenica, valja naglasiti da se u govorima slavonskoga dijalekta čuva starije stanje. Vidi se to po genitivu, lokativu i instrumentalu množine, ali i ostali množinski padeži često čuvaju starije stanje. Tako je još čest nastavak -om/-em u dativu množine imenica a-vrste:

krmkom, konjem, slipcem.

U dativu množine imenica e-vrste čest je stari hrvatski nastavak -am: *snajam, ćeram.*

Lokativ množine imenica e-vrste često završava na -a od staroga hrvatskoga nastavka -ah (samo što slavonski dijalekt ne poznaje glasa h): (*o*) *poklada, (na) njiva.*

Sklonidba hipokorističnih imena muškoga roda

Hipokoristična imena muškoga roda na -o i -a sklanjaju se po ženskoj deklinaciji, odnosno po sklonidbi imenica e-vrsta:

Stípo-Stípe-Stípi, Jānko-Jānke, Jānki...

Tamo gdje dativ i lokativ jednine ženskoga roda imaju dočetak -e, i ova će muška imena imati -e u tim padežima:

(*mōli se svētom*) *Bóne, (otīšo je) k Páve...*

Obično se pridjevi koji su izvedeni iz tih osobnih imena tvore tvorbenim dočetakom -in:

Pāvīn, Īvīn, Mārkin, Vīnkin, Jērkin.

Pridjevne zamjenice i pridjevi na akav

Pridjevne zamjenice i pridjevi na -akav imaju u govorima slavonskoga dijalekta dočetak -aki:

svākaki, tākai, kākai, nīkaki.

Komparativ pridjeva

Pridjevi koji u hrvatskom književnom jeziku imaju nastavak -i u komparativu, obično u govorima slavanskoga dijalekta imaju nastavak -ji:

jāčji, višji, težji, gōrji.

Neki pridjevi koji u hrvatskom književnom jeziku imaju komparativ na -i, u slavonskom dijalektu glase na -iji:

biliji, crniji, vrućiji.

Ekavski govori slavanskoga dijalekta i oni s nezamijenjenim jatom, tvore komparativ pridjeva na -eji od staroga -ěji:

nověji, starěji, tužněji, zadovoljněji, pospaněji.

U tim govorima možemo uočiti dosljednu zamjenu jata se *e* ne samo u osnovi nego i u nastavku. Komparativi na -eji uobičajeni su u čakavskom narječju²⁹.

Infinitiv

Već je rečeno kako infinitivi u slavonskom dijalektu završavaju bez krajnjega *i*: *ostat*, *sačuvat*, *vratit*.

Krnji infinitiv čest je i u drugim dijalektima štokavskoga narječja.

Glagoli s infinitivnom osnovom na -nu u slavonskom su dijalektu na -ni: *pogñnit*, *osvānit*, *klēknit*.

Tako je i u nekim drugim štokavskim dijalektima, ali i na čakavskome jugu.

Prema *poginut*, *osvanit* očekivali bismo i *metnit*, međutim, umjesto takvoga oblika vrlo se često čuje *mētīt* što je specifičnost slavanskoga dijalekta.

Nastavak za 3. osobu množine prezenta

S obzirom na treću osobu množine. prezenta možemo slavonski dijalekt podijeliti u tri osnovne skupine:

1. 3. osoba mn. prezenta na -iju, -eju
2. 3. osoba mn. prezenta na -aje
3. 3. osoba mn. prezenta na -u.

1.) 3. o. mn. prezenta na -iju, -eju

U ovoj se skupini javljaju dočetcī -iju, -eju u glagola koji u 1. o. mn. prezenta imaju nastavak -ira, -em. Glagoli koji u 1. o. jd. prezenta imaju nastavak -em, u 3. o. mn. prezenta završavaju na -eju:

kradeju, vežeju, predeju, upregneju.

Glagoli koji u 1. o. jd. prezenta imaju nastavak -im, u 3. o. mn. završavaju nastavcima -eju ili -iju:

*učuju, tražeju, misleju.
nosiju, moliju, postiju.*

Vjerojatno je do ovih duljih nastavaka došlo analogijom prema glagolima koji u 3. o. mn. prezenta imaju nastavak -aju:

kopaju.

Tako nastavčno -ju postaje oznaka za 3. o. mn. prezenta.

Govori ove prve skupine prostiru se u slavonskoj Podravini i u mjestima oko Našica pa bismo mogli zaključiti da su svojstveni ekavskim govorima slavnskoga dijalekta.

2.) 3. o. mn. prezenta na -aje

U istočnome dijelu posavskoga govora Stjepan Ivšić bilježi u nekim mjestima u glagola V. vrste nastavak -aje (ili -ae) umjesto -aju. Takvo su stanje zapisali i Božidar Finka i Antun Šojat u hrvatskim ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca. Takav je nastavak i u požeškom kraju:

igraje se, odaje, ne daje, odupirae.

B. Finka i A. Šojat upozoravaju da se nastavak -aje javlja kao dubleta uz oblike na -aju.

3.) 3. o. mn. prezenta na -u

Glagoli koji u 1. o. jd. prezenta završavaju na -im, u 3. o. mn. imaju nastavak -u u slavonskoj dijalektu:

držū, klčū, trčū, iskrivū, građū, čistū.

Tako se govori na golemu području slavnskoga dijalekta: baranjskom, posavskom i podravskom.

Imperativ

U govorima slavnskoga dijalekta umjesto *nemoj, nemojte*, govori se *nēka* i *nekāte*:

nēka pēvat, nekāte trčat, nēka nas dīrāt, nēka bēlū blūzū.

Za pojačavanje ili ublažavanje zapovijedi često se rabi rječca *ājde, ājd:*
ājde idi, ājd skđčite.

U imperativu se gubi krajnji j:

napī se, popī, pī, popīte.

Glagolski pridjev radni

Već je kazano kako *l* na kraju glagolskoga pridjeva radnoga u slavonskom dijalektu prelazi u *o*, pa se taj *o* steže s vokalom ispred:

spo, prodo, raso (=rastao).

Infinitiv glagola *metnuti* u slavonskom dijalektu glasi *metit*, a glagolski pridjev radni toga glagola uglavnom se čuje kao *metio, metila*.

Glagolski pridjev trpni

Glagolski pridjev trpni u slavonskom je dijalektu mnogo češći na -t nego u hrvatskom književnom jeziku:

posadito, naseljito, zamuljito, poradito, ljubit, bacit.

Glagolski prilog sadašnji

Glagolski se prilog sadašnji u slavonskom dijalektu čuje bez završnoga *i*:

metuć, šuteć, iduć.

Tvorba riječi

Govornici slavanskoga dijalekta imaju vrlo osobitu tvorbu izvedenica od osnovnoga osobnoga imena.

Izvedenice od muških osobnih imena tvore se često na: -o, -a, -eta, -ina, -oš:

Jōzo, Źvo, Źva, Māta, Stepēta, Stepīna, Pāvōš.

Tvorbeni dočetc i -eta, -ina i -oš tipični su za podravske govore slavanskoga dijalekta. U nekim govorima slavanskoga dijalekta. primjerice u baranjskim, izvedenice od osobnih imena muškoga roda na -ā obično su pogrdnice.

Izvedenice od ženskih osobnih imena tvore se često na: -a, -ica, -ena, -uša, -ača:

Jānja, Ēva, Ānica, Jūlica, Katēna, Marēna, Katūša, Marūša, Anāča, Rezāča.

Tvorbeni dočetc i -ena i -uša tipičniji su za podravske govore i obično označuju pogrdnice, a tvorbeni dočetak -ača također znači pogrdnicu, a tipičan je za većinu govora slavanskoga dijalekta. U nekim govorima slavanskoga dijalekta tvorbeni dočetak -ā znači pogrdnicu i za mušku i za žensku osobu.

Valja upozoriti na još jednu osobitost u tvorbi riječi slavanskoga dijalekta. To je sveza tipa *bāč-Māta* u kojoj prvi dio složenice ostaje nepromijenjen, a drugi dio, osobno ime, sklanja se:

snāš-Pōlā, bāb-Rēzē, strīn-Mārū, čič-Mātū. Ovdje nisam govorila o osobitostima u rječniku. Ipak, valja reći da je slavonski rječnik vrlo bogat i zanimljiv. Tipične su riječi vezane uz narodnu nošnju (*reklja, rubača, rubina, oplećak, marama, zlatara, gaće, košulja, presluk, kanica*). Možemo izdvojiti i priloge koji se često javljaju u govorima slavanskoga dijalekta: *otkale, potli, potlam, odavle, tude, donle, ondale, jednoč...*

*

Osnovne bi zajedničke osobine za sve govornike slavanskoga dijalekta bile: čuvanje zavinitoga naglaska, odnosno čuvanje starijega stanja u

akcentuaciji, neijekavski izgovor jata, starije stanje u morfologiji, šćakavizam, umekšavanje glasova *l* i *n* ispred *i*, posebnosti u tvorbi riječi...

Možemo zaključiti da slavonski dijalekt pripada štokavskom narječju i da čuva najstarije stanje hrvatske štokavice. Unutar slavonskoga dijalekta možemo govoriti o poddijalektima: posavskom, podravskom, i baranjskom. Posavski (južni) poddijalekt jest ikavski i poluikavski (ikavskojekavski), podravski (sjeverni) jest ekavski, a baranjski ikavskoekavski.

Proučavanje je slavonskoga dijalekta danas povezano s poznatim poteškoćama. Još nije završen proces mirne reintegracije, pa su mnogi govornici slavonskoga dijalekta iz hrvatskoga Podunavlja još uvijek u prognaništvu. Međutim, valja vjerovati da će se oni vratiti u svoje domove i da se dijalekatna slika na zemljovidu neće promijeniti.

Dodatak

U dodatku donosim primjerak baranjskoga ikavskoekavskoga govora mjesta Draž. Draž se nalazi u baranjskom Podunavlju. Ispitanica je gospođa Eva Barišin.

Na Bädnjak üveče, ònda mòja báka üvek je krüva pèkla. To je tàko bio òbičaj da se na Bädnjak pèče krüv. I ònda üveče se jáko to slàvilo kod nàs, Bädnjak. Mí dèca, mi smo pàlili svícü i iznèli nàpolje prid kùcu ... a mòj dèda, on je dònno slàme i ònda mĩ ìdemo prid njim unütra u sòbu, a drugi naši koji su ostàli u sòbe, màmà, i číka, i tètà, oni nas dočèku u sòbe i mĩ kàžèmo: "Fàljen Ìsus, čestit Vam Bòžic i Stàra gòdina", a oni kàžü nàmà: "Svi živi i zdràvi, s vama zajedno i drugu dočèkali." I tako mi nosìmo tu svícü unütra, a naš dìda, on opet za nàmà ìde i nosi tu slàmü. Ta se slama onda prostrla po sobe i malo se metìlo na stòl i onda se metìo bĩli stòlnjak na stol. I onda moja báka, ona je kuvala večèru. Na Badnjak se uvik kuvalo bĩloga grà i sũve rĩbe. Mĩ smo tamo bĩli, imàli smo puno, Dunav je tamo kraj nàs, pa su naši puno rĩbe nafàtali, i onda se sũši i za Badnjak üveče, to je bio običaj da bude grà i sũva rĩba, šcuke su nàjviše bĩle. I onda to se kuvalo grà i rezanaca i onda se opet još pravilo tistà nàsüvo uz tò. Potli večère, onda je to bĩlo veliko slàvlje. Onda mi svi polèžimo i posèdamo po te sòbe i onda su se pevale božične pesme do pòl noći. I onda u pol noći to je tako bilo veliko vesèljè, to su se pevale kućne pesme. Tò je bĩlo i kućni pesama božični, a bĩlo je i koje se u cĩkve pèvaju. A onda na pol noći, onda su se svi sprèmàli na polnòcku, i stàri i màli, i dèca, i svi su išli na polnòcku. I onda na pol noći je bĩlo nam jáko lipo. Imàli smo kàntora, jako dobròga kàntora smo imàli, što jako znò i pevati i svĩràt. I onda kad bude polnòcka gotòva, i onda kad narod tako izlàzi tako iz cĩkve, onda kad kolo on zasvĩra, a oni didaci stari koji su tako

bili, onda se pokūpe pa idū ispid crkve pa onda on svīrā. I onda bilo jako veselo. A sad već nije tako. A šta ću Vam kázat kad je taj komu-nizam dōšō.

Slavilo se i sada, sam nije tako bilo vēselo kad se brānilo it u crkvu.

Pa za prvi dan Božića, onda, skoro svako zaklo svinjče za Božić. Mi kažemo rūčak, a na podne kažemo ūžina. Za rūčak se kuvalo lad-nefne. Pāpci i ūše, i to se kuvalo za rūčak. A za ūžinu, onda se to bila čōrba od kōkoše, i onda bilo pečeno mēso, i kolāci. E, onda ni bilo tako ko sada. Onda se paperāji zvali, piškōta se pekla i nije tako bilo ko sada da se peklo tōrte, kad sam ja bila mlāda. Onda to ni tako još bilo ko sada.

BILJEŠKE

- ¹ Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad 196, Zagreb 1913, 124-254 i Rad 197, Zagreb 1913, 9-138. Dalje: *Posavski govor*.
- ² Josip Hamm, *Štokavština Donje Podravine*, Rad 275, Zagreb 1949, 5-70.
- ³ Stjepan Sekereš, *Govor Slavonske Podravine*, Zbornik za filologiju i lingvistiku 17 (2), Novi Sad 1974, 125-166 i Zbornik za filologiju i lingvistiku 18 (1), Novi Sad 1975, 185-221.
- ⁴ Božidar Finka i Antun Šojat, *Hrvatski čakavski govori jugozapadno od Vinkovaca*, Radovi Centra za znanstveni rad - Vinkovci, br. 3, Zagreb 1975, 5-131. Dalje: *Hrvatski čakavski govori*.
- ⁵ Stjepan Sekereš, *Govor Hrvata u južnoj Baranji*, Hrvatski dijalektološki zbornik 4, Zagreb 1977, 323-484.
- ⁶ Josip Matešić, *Proučavanje govora u Požeškoj dolini*, Ljetopis 67, Zagreb 1963, 273-276.
- ⁷ Stjepan Sekereš, *Govor požeške kotline*, Zbornik za filologiju i lingvistiku 19/1, Novi Sad 1976, 173-245.
- ⁸ Iva Lukežić, *Polazišta i teze za opis iločke skupine govora*, Croatica, Zagreb 1996, 212-236. Dalje: *Polazišta i teze*.
- ⁹ V. Ljiljana Kolenić, *Govor mjesta Ilač*, Književna revija 5/6, Osijek 1996, 212-216.
- ¹⁰ Stjepan Ivšić, *Posavski govor*, Rad 196, 128.
- ¹¹ Milan Moguš, *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb 1977, 52-53. Dalje: *Čakavsko narječje*.
- ¹² Milan Moguš o tome kaže: "Taj dakle stari troakcenatski sustav temeljni je čakavski sustav. Upotrebljava se u istočnom dijelu Istre, osobito postojano u Kastavštini i u liburnijskim govorima, u čitavom Hrvatskom primorju i na čakavskom otočju od Pašmana do Lastova. To znači da je svojstven najvećem dijelu čakavskih govora". *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb 1977, 55.
- ¹³ Stjepan Ivšić, *Posavski govor*, Rad 196, str. 152.
- ¹⁴ Milan Moguš, *Čakavsko narječje*, 53.
- ¹⁵ Iva Lukežić, *Polazišta i teze*, 225-227.
- ¹⁶ Milan Moguš, *Čakavsko narječje*, 43.
- ¹⁷ Stjepan Ivšić, *Posavski govor*, Rad 196, 59.
- ¹⁸ Milan Moguš, *Čakavsko narječje*, 38.
- ¹⁹ Stjepan Ivšić, *Posavski govor*, Rad 196, 171.

- ²⁰ Božidar Finka i Antun Šojat, *Hrvatski ekavski govori*,
²¹ Stjepan Sekereš, *Govori s nezamijenjenim jatom u našičkom kraju*, Hrvatski dijalektološki zbornik VI, Zagreb 1982, 498.
²² Božidar Finka i Antun Šojat, *O slavonskom dijalektu ekavskog izgovora u okolici Vinkovaca*, Rasprave Instituta za jezik 2, Zagreb 1973, 7-19. Božidar Finka i Antun Šojat, *Hrvatski ekavski govori*.
²³ Stjepan Ivšić, *Posavski govor*, Rad 196, 203.
²⁴ Božidar Finka i Antun Šojat, *Hrvatski ekavski govori*.
²⁵ V. Milan Moguš, *Čakavsko narječje*, 65.
²⁶ Milan Moguš, *Postoji li danas u pridjeva komparativni nastavak -ji?*, Jezik 18, Zagreb 1970/1971, 151. Dalje: *Komparativni nastavak -ji*.
²⁷ Milan Moguš, *Komparativni nastavak -ji*, 151.
²⁸ Iva Lukežić, *Polazišta i teze*, 233.
²⁹ Milan Moguš, *Čakavsko narječje*, 38.

SUMMARY

SLAVONIAN DIALECT

The term "Slavonian dialect" encompasses old Croatian vernaculars called "štokavski", spoken in the Slavonian part of the Drava region, in the central part of eastern Slavonia, in the Croatian part of Baranja and some of the places outside the borders of the Republic of Croatia. The Slavonian dialect is spoken outside of the Republic of Croatia in some places in north-eastern Bosnia, in the western part of the Bačka Danube basin in Yugoslavia and several places near the Drava river on the Hungarian side.

The paper discusses the features of the Slavonian dialect: predominately older stress system that preserves the accent well, not "ijekavian" changes of "jat", so called "šćakavski" vernacular, softening of the sounds "l" and "n", non-existence of the sound "h", the older state of morphology, word-formation characteristics, etc.